

สรุปลักษณะการต่อสู้ทางการเมืองของพรรคการเมืองไทย¹

ก. พรรคการเมืองไทยรวมตัวกันได้ยาก ลักษณะหนึ่งของพรรคการเมืองไทย นับตั้งแต่ยุคแรกที่มีพรรคการเมืองก็คือมีพรรคการเมืองเกิดขึ้นในปริมาณมาก เช่นในปี 2489 มี 8 พรรค ปี 2498 มี 23 พรรค ปี 2500 มี 7 พรรค ปี 2511 มี 17 พรรค ปี 2517 มี 46 พรรค ปี 2522 มี 18 พรรค และปี 2526 มี 14 พรรค พรรคในยุคหลัง ๆ มักจะเกิดจากการแยกตัวออกมาจากพรรคในยุคก่อน ๆ เช่น การเกิดของพรรคกิจสังคม พรรคก้าวหน้า และพรรคประชากรไทย ที่แยกตัวออกมาจากพรรคประชาธิปัตย์ สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งของการออกมามีพรรคใหม่ก็คือมีความขัดแย้งกันระหว่างบุคคลต่าง ๆ ของพรรคเดิม หรือไม่ก็ด้วยความไม่พอใจของพรรคเดิม อย่างเช่นการที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และนายบุญเท่ง ทองสวัสดิ์ ออกมาตั้งพรรคกิจสังคม ในปี 2517 เพราะไม่เห็นด้วยกับความเป็นอนุรักษนิยมแบบแข็งกร้าวของพรรคประชาธิปัตย์ในเรื่องเกี่ยวกับการขาดการประนีประนอมทางการเมืองกับผู้มีอำนาจอื่น ๆ ในทางการเมือง

ข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ พรรคการเมืองในปี 2526 นี้ส่วนใหญ่มีรูปแบบทางการเมืองคล้ายคลึงกันคือเป็นพรรคแบบอนุรักษนิยม เป็นตัวแทนของกลุ่มหรือชนชั้น และอำนาจเด็ดขาดอยู่ในหมู่ผู้นำที่มีการแบ่งกลุ่มกันเป็นพวก ๆ สมาชิกมีการรวมกันหลวม ๆ และมีอิทธิพลน้อย ด้วยโครงสร้างเช่นนี้ของแต่ละพรรคก็สะท้อนให้เห็นโครงสร้างและระบบพรรคในการเมืองไทยด้วย กล่าวคือพรรคการเมืองไทยเองก็มีการแบ่งเป็นพวก ๆ ซึ่งก็เป็นเรื่องของการบาดหมางทางการเมืองมาในอดีตไม่ว่าจะ^{เช่น}ว่าพรรคประชาธิปัตย์เป็นอนุรักษนิยมหัวรุนแรง พรรคกิจสังคมเป็นพรรคนายทุน พรรคประชากรไทยเป็นอนุรักษนิยมขวาจัด และพรรคชาติไทยก็เป็นพรรคตัวแทนนายทุนขุนศึก และมีเชื้อสายเผด็จการเหล่านี้เป็นต้น การรวมตัวกันจึงเป็นไปได้ยากเพราะต่างพรรคมีข้อรังเกียจกันและกัน

¹ ข้อสรุปทั้งหมด เป็นความคิด เฉพาะ คน ของผู้เขียนที่สรุปได้มาโดยอาศัยข้อมูลจากการศึกษาที่กล่าวมาแล้วรวมกับข้อสังเกต ในการมีส่วนร่วมในการเมืองไทย เป็นสำคัญ จึงได้เห็นว่า จะอ้างถึงงานเขียนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพราะจะทำให้ข้อสรุปซ้ำซ้อนกัน

และแม้ว่าในบางโอกาสพรรคเหล่านี้จะได้มารวม เป็นรัฐบาลเดียวกัน ลักษณะแบ่งแยก เช่นว่านี้ ก็ยังคงอยู่ และมีแนวโน้มว่าในอนาคตการเกิดขึ้นมาของพรรคการเมืองใหม่ ๆ ก็จะเป็นด้วยสาเหตุดังกล่าว เป็นประการสำคัญ

ข. ตัวบุคคลสำคัญกว่าโครงสร้างและอุดมการณ์ของพรรค พรรคการเมืองของไทย เกิดจากการรวบรวมบุคคลจากที่ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ในประการแรกก็เพื่อผลชนะในการเลือกตั้ง เป็นสำคัญ ในประการต่อมา ก็เพื่อเป็นฐานสนับสนุนในกิจกรรมต่าง ๆ ของพรรค การโน้มน้าวบุคคลต่าง ๆ เข้ามาใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นหลัก มีน้อยมากที่จะหว่านล้อมบุคคลต่าง ๆ ให้เข้ามาโดยเสนอแผนนโยบายและอุดมการณ์ของพรรคให้บุคคล เหล่านั้น เข้าใจและเห็นคล้อยตาม โดยเฉพาะบุคคลในระดับผู้นำพรรค รวมทั้งผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคด้วย ความรู้จักคุ้นเคยกัน จึงเป็นแรงจูงใจอันแรก และต่อมาก็เป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ตอบแทนกัน ท่านองการทดแทนบุญคุณหรือตอบแทนความดีความชอบที่ได้ช่วยเหลือพรรค บุคคลที่เข้ามาในลักษณะนี้มักจะมีการเดิมโตทางการเมืองดีกว่าผู้ที่เข้ามาโดยขาดความคุ้นเคยกับบรรดาผู้ก่อตั้งพรรค

ตัวอย่างหนึ่งในกรณีของพรรคกิจสังคม การเข้ามาของพรรคเสรีธรรมในปี 2525 ก็มีได้เข้ามา เพราะ เพื่อประสานนโยบายทางการเมือง แต่เป็นความสัมพันธ์อันดีระหว่างนักธุรกิจในกลุ่มพรรคกิจสังคมและพรรค เสรีธรรมที่ทำให้สามารถดึงดูดเข้ามาได้ โดยมีการแลกเปลี่ยนกันที่จะให้พรรค เสรีธรรมมีบทบาทในการบริหารพรรคด้วย นอกจากนั้นพรรค เสรีธรรมซึ่งเป็นพรรค เล็กก็หวังผลในการเลือกตั้งที่จะต้องเลือกแบ่งรวม เขตรวม เบอร์ (หากไม่มีการยุบสภา) ในปี 2526 ยิ่งไปกว่านั้นพรรคกิจสังคมก็หวังประโยชน์จากการเข้ามาของพรรค เสรีธรรมด้วย คือ เป็นการสร้างภาพพจน์อันดีให้แก่พรรคอย่างน้อยพรรคกิจสังคมก็เป็นพรรคที่ดีทำให้พรรคอื่น ๆ เลือกเข้ามาร่วมด้วย หรือกรณีการเข้ามาของพรรคประชาธรรมก็เช่นกันก็อาศัยผู้บริหารของพรรคกิจสังคมไปเกลี้ยกล่อมมาโดยอาศัยโอกาสอันได้เปรียบจากการเปลี่ยนระบบการเลือกตั้งในปี 2526 เหมือนกับพรรค เสรีธรรม

อุดมการณ์และนโยบายพรรค เป็นสิ่งสำคัญในระดับรองคือเป็นแค่เพียงองค์ประกอบหนึ่งของความเป็นพรรค เพื่อใช้ในการรณรงค์เลือกตั้งให้ประชาชน เป็นทางเลือกตัดสินใจ และเพื่อปลุกฝังในหมู่สมาชิกระดับรอง ๆ หรือเมื่อมีสมาชิกใหม่ ๆ เข้ามาเพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นเอกภาพ ประหนึ่งว่ามีอุดมการณ์และนโยบายของพรรคร่วมกัน แต่ไม่ใช่แรงจูงใจสำคัญที่จะทำให้บุคคลต่าง ๆ มารวมกัน เป็นพรรค

ค. ผลประโยชน์ทางการเมืองอยู่เหนืออุดมการณ์ทางการเมือง ในประเด็นนี้เป็นลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในพรรคการเมือง แรงจูงใจของบุคคลเหล่านี้ในการมุ่งเข้าสู่

เวทีการ เมืองมักจะตัดสินใจ เอาจากผลประโยชน์ตอบแทนที่จะได้รับ ในการ เข้าร่วมกับพรรค การ เมืองใดพรรคการเมืองหนึ่ง เป็นต้นว่า เป็นพรรคที่มีชื่อเสียงดีซึ่งก็หมายถึงพรรคนั้น เป็นที่ นิยมชมชอบของประชาชนมาก และมีแนวโน้มว่าในการ เลือกตั้งหากตนเองลงสังกัดพรรคการเมือง พรรคนั้นแล้ว ตนเองก็จะมีหนทางที่จะได้รับชัยชนะมากที่สุดกว่าพรรคอื่น ๆ แทนที่จะพิจารณาว่า พรรคนั้น ๆ มีนโยบายอะไรบ้างและถูกต้องตรงกับกับแนวความคิดของตนเองหรือไม่ ^{ก็} ฎีกาฎีหนึ่ง ก็คือการ เข้าร่วมรัฐบาลของรัฐบาลผสมชุดต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วว่า พรรคการเมืองส่วนใหญ่ ของไทยของไทยมีอุดมการณ์และรูปแบบทางการเมืองคล้าย ๆ กัน เพราะฉะนั้นอุดมการณ์ทางการเมือง จึงไม่ใช่สิ่งที่ เป็นอุปสรรคต่อการร่วมรัฐบาล อุปสรรคสำคัญก็คือข้อ เกี่ยวงอนของแต่ละพรรค ใน เรื่องที่จะตกลงกันว่าใครจะได้ตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างไรบ้างในรัฐบาล หรือไม่ก็ เกี่ยวงอนว่าไม่ชอบคนโน้นของพรรคนั้น เป็นการ เล่นตัว เพื่อจัดการผลประโยชน์ให้ เป็นที่พอใจ ของฝ่ายตนมากกว่าที่จะมาร่วมกันคิดว่าจะมีนโยบายอย่างไรในการบริหารและปกครอง ประเทศ

ตัวอย่างในการจัดตั้งรัฐบาลปี 2518 พรรคการเมืองส่วนใหญ่รังเกียจพรรคประชาธิปัตย์ เป็นการส่วนตัว เกี่ยวกับการที่พรรคประชาธิปัตย์ได้เป็นอริกับพรรคการเมืองต่าง ๆ เมื่อค้นหาเสียง เลือกตั้ง ทำให้พรรคประชาธิปัตย์ไม่ได้เข้าบริหารประเทศ เพราะรัฐบาลที่พรรคประชาธิปัตย์ตั้งขึ้น ไม่ได้มีความไว้วางใจ ต่อมาพรรคต่าง ๆ หรือที่เรียกว่าสหพรรคก็ได้สิทธิที่จะตั้งรัฐบาลก็คำนึง ถึงแต่การจัดสรรตำแหน่งให้แก่พรรคต่าง ๆ ที่มาร่วมกัน เป็นสหพรรคและการดึงพรรคกิจสังคม เข้ามา ก็เพื่อจะเอา ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มาเป็นนายกรัฐมนตรี โดยไม่คำนึงว่ารัฐบาลใหม่ จะต้อง มีนโยบายอย่างไร ดังจะเห็นได้จากการมอบหมายให้พรรคกิจสังคม เป็นผู้ร่างนโยบายของ สหพรรค และมีการประชุมตรวจทานร่วมกันเพียงเล็กน้อยก็ประกาศตั้งรัฐบาล เลยทันที ซึ่งพิจารณา ได้ว่าการร่วมรัฐบาลครั้งนั้น เน้นการวางตำแหน่งของบุคคลต่าง ๆ ในคณะรัฐบาลมากกว่านโยบาย ที่จะใช้บริหารประเทศของรัฐบาล

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือการร่วมรัฐบาลของพรรคกิจสังคมในปี 2524 เกิดจากความ พยายามของผู้นำกลุ่มหนึ่งในพรรคกิจสังคมที่เห็นว่าถ้าหากพรรคกิจสังคมได้ เข้าร่วมรัฐบาลแล้ว ก็ จะเป็นประโยชน์แก่การ เลือกตั้งในปี 2526 ที่ จะมาถึง โดยที่มีสมาชิกอีกกลุ่มหนึ่งคัดค้านว่าจะไม่ เกิดผลดี เพราะถึงอย่างไร พรรคกิจสังคมก็ไม่สามารถจะปฏิบัติตามนโยบายของพรรคได้ อันจะ ทำ ให้ความ เป็นพรรคหมดความสำคัญ เพราะมุ่งจะ เป็นรัฐบาลอย่าง เดียว โดยที่ทิ้งจุดยืนและอุดมการณ์ ของพรรค อย่างไรก็ตาม ฝ่ายที่ต้องการให้เข้าร่วมรัฐบาลก็เป็นฝ่ายชนะในที่สุด ซึ่งก็ยืนยันให้ เห็นว่านโยบายและอุดมการณ์ของพรรค เป็น เรื่องรองลงมาจากผลประโยชน์ที่จะได้รับ

ง. การต่อสู้กันระหว่างพรรคมีความรุนแรง จากการที่พรรคการเมืองต่าง ๆ มีการแย่งแย่งไม่สามารรถจะรวมกันคิด และสาเหตุดังกล่าวก็เกิดจากความบาดหมางกันทางส่วนตัว ด้วยเหตุนี้การต่อสู้ทางการเมืองระหว่างพรรคการเมืองต่าง ๆ ในระบบการเมืองไทยจึงมีลักษณะโน้มเอียงไปในด้านของการใช้ความรุนแรงหรือใช้เล่ห์เหลี่ยมกลอุบายที่จะเอาชนะกัน เพื่อแสวงหาผลประโยชน์คือ เสริมสร้างความโดดเด่นให้แก่พรรคของตน ในขณะที่เดียวกันก็หาทางทำลายพรรคการเมืองอื่น ๆ ให้ล้มเหลวหรือเสียหายให้มากที่สุด เพื่อที่พรรคของตนจะได้มีความสำคัญเหนือพรรคอื่น ๆ ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นในการเลือกตั้งในรัฐสภา และในรัฐบาล

การเลือกตั้งของไทยในระยะหลัง ๆ มักจะแข่งขันกันอย่างดุเดือด ดังที่ปรากฏว่า มีการฉ้อโกงหลายรูปแบบ ทั้งในและนอกกฎเกณฑ์สิ่งหนึ่งที่เราเห็นได้ชัดคือการทุ่มเทเงินทองจำนวนมากเพื่อเอาชนะกัน เช่นที่ปรากฏเห็นในจังหวัดร้อยเอ็ดในการเลือกตั้งซ่อมเมื่อปี 2524 ที่มีผู้ยืนยันว่าผู้ชนะในการเลือกตั้งใช้จ่ายไปทั้งสิ้นไม่น้อยกว่า 30 ล้านบาทและมีผลให้การเลือกตั้งออกมาผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องเสียค่าใช้จ่ายในกา^รหาเสียงเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการโจมตีกันในการกล่าวคำปราศรัย เพื่อให้ผู้^กต่อสู้เสียหายอยู่เหมือนแต่ก่อน ๆ ที่แตกต่างกันก็คือ มีการหุ้ญหาข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อทำลายฝ่ายตรงข้าม รวมทั้งการใส่ใบปลิวเพื่อให้ผู้เลือกตั้ง เข้าใจผิดต่อผู้สมัครคู่แข่งด้วย

ในสภานั้น การเสนอร่างกฎหมายต่าง ๆ ก็มีลักษณะชิงดีชิงเด่นกัน กฎหมายบางฉบับเสนอมาจากหลาย ๆ พรรคการเมืองทั้งพรรคฝ่ายค้าน พรรคร่วมรัฐบาล และของรัฐบาลเอง เช่น พระราชบัญญัติสภาตำบล ซึ่งยังคงเป็นปัญหาการค้างมาตั้งแต่ปี 2522 เนื่องจากไม่มีใครยอมใคร เพราะถ้าหากพระราชบัญญัติของพรรคใดได้รับการพิจารณาจะทำให้พรรคนั้นได้ประโยชน์ในด้านเป็นชื่อเป็นเสียงให้แก่พรรคดังกล่าว บางครั้งก็ทำให้กฎหมายต่าง^ๆออกมาล่าช้า เพราะไม่สามารถประนีประนอมกันได้ระหว่างพรรคการเมืองต่าง ๆ ทำให้การปฏิบัติงานของสภาไม่ได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่เต็มหน่วยเท่าที่ควร

ในรัฐบาลพรรคการเมืองที่ร่วมรัฐบาลเองก็หักหลังทำลายล้างกันเองในหลาย ๆ โอกาส ตัวอย่างที่สำคัญก็ได้แก่กรณีความขัดแย้งระหว่างพรรคชาติไทยกับพรรคกิจสังคมในปี 2523-2524 ในสมัยรัฐบาลของ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ชุดแรก นับตั้งแต่กรณีการสั่งซื้อน้ำตาลทรายจากต่างประเทศเพื่อแก้วิกฤติการณ์ขาดแคลนน้ำตาลทรายในประเทศ พรรคชาติไทยได้ต่อเสียดว่า พรรคกิจสังคมมีส่วนได้ส่วนเสียกับการดำเนินการดังกล่าวทำให้รัฐมนตรีของพรรคกิจสังคมคือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ นายคามาใจ ช่างโต ต้องออกไป และเหตุการณ์แตกหักรุนแรง

ที่สุดก็คือ กรณีการสั่งซื้อน้ำมันจากประเทศซาอุดีอาระเบีย ในตอนต้นปี 2524 ที่ส่งผลให้พรรคกิจสังคมต้องยกขบวนลาออกจากรัฐบาลทั้งหมด เนื่องจากนายกรัฐมนตรีนครี คือ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ เข้าแก้ไขปัญหานี้ให้กระจ่างชัด และปล่อยให้พรรคชาติไทยฉวยโอกาสโจมตีพรรคกิจสังคมเสียหายมากจนทนไม่ได้ต้องลาออกไป

จ. ระบบอุปถัมภ์ เป็นผลดีต่อการสร้างพรรคให้แข็งแกร่ง ในองค์การแบบพรรคการเมือง นั้นความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลต่าง ๆ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้พรรคมีความ เป็นปึกแผ่น ลักษณะความสัมพันธ์อันดีดังกล่าวก็ได้แก่ความคิดเห็นที่เห็นคล้อยกัน ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความ เป็นสมาชิกของกลุ่มเดียวกัน การยอมรับซึ่งกันและกัน เป็นความสัมพันธ์แบบส่วนตัวไม่ว่าจะ เป็นการ โอบอุ้มช่วยเหลือกันหรือการสนับสนุนผลประโยชน์ของกันและกันก็ล้วนแต่ทำให้สภาพของกลุ่มผูกพันกัน เหมียวแน่นยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้เราเรียกว่าระบบอุปถัมภ์ ซึ่งจะต้องประกอบไปด้วยผู้ให้และผู้รับ ในระบบการเมืองไทยก็เช่นกันระบบอุปถัมภ์ยังเป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้พรรคการเมืองมีความแข็งแกร่ง อันเป็นผลมาจากการช่วยเหลือกันและกันของมวลสมาชิกนั่นคือ ความ เชื่อใจของผู้นำที่จะแผ่เพื่อ เจือจานไปยังสมาชิกของพรรค

ในพรรคกิจสังคมดังที่กล่าวมาแล้วว่ามีการกระจายผู้นำไปควบคุมสมาชิกเป็นกลุ่ม ๆ โดย ผู้นำแต่ละคนก็มีบริวารของตนอยู่ส่วนหนึ่ง บริวารหรือสมาชิกเหล่านี้ก็จะ เป็นฐานกำลังสำคัญในการ สร้างอิทธิพลของผู้นำคนนั้นให้โดดเด่นขึ้น ในขณะที่เดียวกันผู้นำก็พยายาม เชื่อเพื่อ เจือจานดูแลและ จัดการผลประโยชน์ทั้งในด้านส่วนตัวและในทางการเมืองให้แก่ลูกพรรค ระบบอุปถัมภ์ในพรรค กิจสังคม เป็นอยู่อย่างนี้ แต่ในระดับผู้นำนั้นก็มิใช่รวมผูกพันผู้นำ เข้าด้วยกันก็คือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถจะดลบันดาลผลประโยชน์ให้แก่ผู้นำเหล่านั้นได้ ดังนั้น แม้ในพรรค กิจสังคมจะมีการแบ่ง เป็นฝัก เป็นฝ่ายแยกสายไปตามผู้นำแต่ละคน แต่ผู้นำก็กลับมารวมกันได้ ใน ระดับยอด ทำให้พรรคกิจสังคมซึ่งกระจายกันอยู่ภายในมารวมกลุ่มกันในภายนอกอัน เป็นผลดีต่อพรรค เพราะว่าได้มีการประสานผลประโยชน์กัน เป็นชั้น ๆ ความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจึงยังคงมี เห็นได้ ในพรรคกิจสังคม

หรือในพรรคประชาธิปัตย์ก็มีการแบ่งสายลูกพรรค เป็นกลุ่ม ๆ เช่น สายใต้ สายอีสาน สายกลาง และสายเหนือ ซึ่งก็มีผู้นำของแต่ละกลุ่มควบคุมลูกพรรคเหล่านี้ไว้อยู่ และมารวมตัว กันในระดับผู้นำเพื่อคงความ เป็นพรรคอยู่ได้ เช่นเดียวกับกับพรรคกิจสังคม กระทั่งในพรรคชาติไทย เองก็มีลักษณะการกระจายรวมกันอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ด้วยเหตุผลทำนองเดียวกัน

๑. การยึดผู้นำยัง เป็นข้อได้เปรียบทางการเมือง ลักษณะการยึดผู้นำของพรรคการเมืองไทยนั้นแยกได้เป็น 2 ส่วน คือ ส.ส. กับผู้นำของพรรคและพรรคการเมืองกับผู้นำในระบบการเมือง

ในพรรคนั้น ส.ส. จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องยอมคน เป็นสมัครพรรคพวกของผู้นำคนใดคนหนึ่ง เพราะจะเป็นผลดีแก่ ส.ส. ผู้้นั้นมากกว่า กล่าวคือ ส.ส. ผู้้นั้นจะมีระดับอิทธิพลในทางการเมืองเพิ่มขึ้น ตาม ระดับอิทธิพลของผู้นำของตน และ เมื่อผู้นำของตนนั้นประสบความสำเร็จได้รับตำแหน่งทางการเมือง ส.ส. ผู้้นี้ก็จะมีโอกาสได้รับการพิจารณาให้ได้รับประโยชน์ตอบแทนก่อนบุคคลที่ไม่ใช่พรรคพวกของผู้นำดังกล่าว เสมอตามลำดับความสำคัญของสมาชิกในกลุ่ม ก็มีบ้างเหมือนกันที่ ส.ส. บางคนย้ายกลุ่มไปย้ายกลุ่มมาทั้งนี้ก็เป็นผลมาจากความพลาดหวังในผู้นำของตนคนก่อนจึงผลัดไปหา เกาะผู้นำคนใหม่ เพื่อโอกาสที่ดีกว่า การที่ ส.ส. แต่ละคนมีสังกัดนั้นโอกาสที่จะประสบความสำเร็จในทางการเมืองย่อมจะมากกว่าการที่ไม่ยอม เป็นบริวารของผู้นำและ มารวมกลุ่มกันต่อสู้ตามลำพัง ซึ่งจะทำให้ ส.ส. กลุ่มนั้นมีสภาพเป็น "หมาหัวเน่า" ไม่มีผู้นำคนใดยอมรับ ทำให้ความพยายามของ ส.ส. ดังกล่าวต้องล้มเหลวในที่สุด ส่วน ส.ส. ที่มีผู้นำก็จะได้รับการปกป้องอย่างน้อยเมื่อพรรคจะดำเนินการใด ๆ คือ ส.ส. ที่มี "เจ้า" นี้ก็ต้องเกรงอกเกรงใจ "เจ้า" ของตน ความปลอดภัยของ ส.ส. เหล่านี้จึงดีกว่า ซึ่งลักษณะเช่นนี้มีอยู่ในทุกพรรคการเมืองของไทย

ในการเมืองระยะแรกนั้น พรรคการเมืองของไทยก็ตระหนักดีว่าโดยเนื้อแท้แล้วยังมีกลุ่มหลังอื่น ๆ ที่ทรงบทบาทและอิทธิพลเหนือกว่าพรรคการเมืองมากโดยเฉพาะสถาบันทหาร ดังนั้นในสภาพที่พรรคการเมืองไทยยังมีความอ่อนแอและไม่ใช้สถาบันหลักในทางการเมือง พรรคการเมืองก็จำเป็นต้องต้องหันเข้าพึ่งกองทัพอันจะทำให้ระบบการเมืองส่วนรวมสามารถดำเนินต่อไปได้ ความพยายามที่จะกีดกันทหารออกจากอาณาเขตการเมือง เป็นไปได้ยากยิ่ง นอกเสียจากว่าในอนาคตพรรคการเมืองของไทยจะมีความเข้มแข็งพอ ตัวอย่างที่เห็นก็คือ ไม่ว่าจะ เป็นรัฐบาลของ พล.อ. เกอริ่งศักดิ์ ชมะนันทน์ หรือ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ก็เป็นสภาพจำยอมของพรรคการเมืองที่ยังขาดผู้นำที่เข้มแข็งพอที่จะคุมการเมืองทั้งระบบได้ จึงต้องยืมมือกองทัพมาช่วยประสานผลประโยชน์ เพราะพรรคการเมืองนั้นไม่สามารถที่จะประสานผลประโยชน์กันได้ จึงปรากฏว่า หากพรรคการเมืองใดสามารถ เกาะยึดผู้นำทางทหารมาเป็นฝ่ายคนใดแล้ว พรรคนั้นก็จะประสบความสำเร็จในการบริหารและปกครองประเทศอย่างน้อยก็ได้ เข้าเป็นส่วนหนึ่งในรัฐบาลที่มีทหารเป็นผู้นำ

ช. พรรคการเมืองไทยไม่มีเสียงสนับสนุนที่มั่นคง ผลการเลือกตั้งในแต่ละครั้ง

ของแต่ละพรรคการเมือง เป็นสิ่งที่คาดเดาได้ยากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากพฤติกรรมการเลือกตั้งของผู้มีสิทธิเลือกตั้งนั้นไม่แน่นอน ความนิยมของประชาชนในระหว่างหาเสียงเลือกตั้งอาจจะมีลักษณะอย่างหนึ่งแต่ผลการเลือกตั้งออกมาเป็นอีกอย่างหนึ่ง เช่น พรรค ก. ในการหาเสียงมีผู้มาฟังมาก สื่อมวลชนให้การสนับสนุนและคาดการณ์ว่าจะได้รับชัยชนะ ส่วนพรรค ข. ที่มีผู้ฟังน้อยกว่าและสื่อมวลชนไม่ให้ความสนใจเท่าใดนัก แต่ผลการเลือกตั้งพรรค ข. เป็นฝ่ายชนะอย่างนี้เป็นต้น นอกจากนี้ความนิยมของประชาชนยัง เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงได้ เช่นคนกรุงเทพฯ เคยเลือกพรรคประชาธิปัตย์ในสมัยก่อน ๆ ต่อมาอีกสมัยหนึ่งกลับเลือกพรรคประชาธิปัตย์ และต่อมาอีกกลับมานิยมพรรคประชาธิปัตย์อีก หรือในการเลือกตั้งหลาย ๆ ครั้งของพรรคกิจสังคมเองจากการที่ผู้ทำงานของพรรคออกไป เก็บรวบรวมคะแนนจากฐานสนับสนุนต่าง ๆ ในเขตเลือกตั้งเอามาเปรียบเทียบกับสถิติครั้งก่อนจนมั่นใจว่าการเลือกตั้งครั้งนี้จะชนะแน่ ๆ แต่ผลออกมาก็เป็นไปไม่ตรงกันข้าม เหล่านี้เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้นสิ่งที่เรียกว่า "คะแนนจัดตั้ง" ก็เชื่อไม่ได้ร้อยเปอร์เซ็นต์เสมอไป พรรคการเมืองทุกพรรคจึงไม่สามารถมั่นใจได้ว่าท้ายที่สุดแล้วผลการเลือกตั้งจะปรากฏออกมาในรูปใด

นอกจากนั้นคนไทยก็ยังมีความเชื่อซาทางการเมืองสูง การเลือกตั้งจำเป็นต้องใช้สื่อจูงใจสูง เช่นการประชาสัมพันธ์อย่างมโหฬารของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง การมีรางวัลล่อใจให้ผู้ไปลงคะแนนใช้สิทธิเลือกตั้งกันมาก ๆ การประกวดแข่งขัน คำขวัญ อำเภอ จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิมากที่สุดจนข้าราชการในท้องถิ่นไม่ เป็นอันทำราชการอย่างอื่นนอกจากการกำกับการควบคุมให้มีการมาลงคะแนน เป็นไปตาม เป้าหมาย เพื่อข้าราชการผู้นั้นหรือในท้องถิ่นนั้นได้รับความดีความชอบจากเจ้านายในส่วนกลาง ในส่วนของพรรคการเมืองเองก็ต้องระดมทรัพยากรต่าง ๆ อย่างมากมาย นอกเหนือจากการสร้างให้โดดเด่นเหนือคู่แข่งคนอื่น ๆ แล้วก็ยังเพื่อจะดึงดูดประชาชนให้มาลงคะแนนให้แก่ตนมาก ๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นการทุ่มเทเงินทอง จากช่วยเหลือแจกจ่ายในสิ่งของและบริการต่าง ๆ การแย่งชิงหัวคะแนน การสร้างหรือจัดตั้งคะแนนซึ่งจำเป็นจะต้องสิ้นเปลืองอย่างมาก การเลือกตั้งในต่างจังหวัดที่มีผู้มาใช้สิทธิกันมาก ๆ ก็เกิดจากปัจจัย 2 ส่วนนี้คือ การกำกับการของเจ้าหน้าที่รัฐและการทุ่มเทของผู้สมัคร สำหรับในกรุงเทพฯที่มีแรงผลักดันเฉพาะจากการประชาสัมพันธ์ของรัฐและสื่อมวลชนเพียงเท่านั้นก็ยังไม่สามารถดึงดูดให้คนกรุงเทพฯไปใช้สิทธิกันมาก ๆ ได้ นอกเสียจากว่าผู้สมัครคนนั้น ๆ จะเข้าถึงคนกรุงเทพฯ ได้อย่างใกล้ชิดและ

จัดตั้ง เป็นฐานสนับสนุนไว้ให้มั่นคง ในขณะที่เดียวกันคนกรุงเทพฯ ก็ยังแสดงให้เห็นว่ามีคนเพียงบางกลุ่ม เท่านั้นที่สนใจไปใช้สิทธิกันอย่างจริงจังและมีความจริงจังต่อผู้สมัคร แต่ก็ยังมีคนอื่นอีกบางกลุ่มที่ไม่สามารถจะโน้มน้าวหรือผูกมัดใจได้ ด้วยสาเหตุหลาย ๆ ประการดังที่กล่าวมาแล้ว จึงทำให้ยากที่จะพยากรณ์ผลการเลือกตั้งได้อย่างถูกต้อง

ช. พรรคการเมือง เป็นสถาบันที่มีความอุตสาหกรรมสูงในทางการเมือง เป็นที่น่าประหลาดใจว่าพรรคการเมืองในระบบการเมืองไทยนั้นสามารถที่จะฟื้นฟูพรรคขึ้นมาต่อสู่ทางการเมืองได้ในทุกครั้งที่สถานการณ์ทางการเมืองเปิดโอกาสให้ ทั้ง ๆ ที่ระบบการเมืองไทยล้มลุกคลุกคลานมาตลอด และน่าที่จะ เปลี่ยนรูปแบบหรืออุดมการณ์ของพรรคให้เป็นไปตาม เหตุการณ์ แต่ทุกครั้งพรรคการเมือง เหล่านั้นกลับฟื้นขึ้นมาก็ยังคงผูกพันกันในสมาชิกเดิมส่วนใหญ่ไว้ และยังคงดำเนินบทบาทตามอุดมการณ์ของพรรค เหมือนที่เคยปฏิบัติมา เมื่อสมัยที่พรรคยังคงอยู่ในครั้งก่อนไม่ว่าจะเป็นพรรคประชาธิปัตย์ที่ยืนหยัดมากกว่า 30 ปี หรือพรรคชาติไทยและพรรคกิจสังคม ก็ยังคงดำเนินบทบาททางการเมืองได้ใหม่ทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง รวมทั้งการเกิดขึ้นของพรรคการเมืองอื่น ๆ ที่อุตสาหกรรมรวบรวมผู้คน เข้ามามากอยู่ในเวทีการเมืองด้วยเสมอมา

ลักษณะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความหวังอย่างแรงกล้าของนักการเมืองไทยที่มองการเมืองในแง่ดี เพราะไม่ได้ย่อท้อ หรือถดถอยบทบาทหลักออกไปจากระบบ แม้ว่าจะต้องประสบความไม่พอใจในการเมืองหลายครั้ง เพราะมีบุคคลหรือคิดเป็นอื่น ๆ คอยล้มล้างขัดขวางการเจริญเติบโตของพรรคการเมืองอยู่ตลอดเวลา ภาพความอุตสาหกรรมของพรรคการเมืองเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าคนไทยยังมีความเชื่อมั่นในพลังของพวกเขา เขาที่ได้ตัดสินใจจะปกครองรักษาสร้างสรรค์ระบอบประชาธิปไตย คนไทยก็คือ "ดินและน้ำ" ที่จะบำรุงรักษาพรรคการเมืองเหล่านี้ "วิเศษพิช" ที่ไม่พึงปรารถนาได้ทำลายประชาธิปไตยหลายครั้ง แต่แรงผลักดันที่จะพัฒนาประชาธิปไตยก็ยังดำเนินอยู่ต่อไป

ฅ. การต่อสู่ทางการเมือง ในปัจจุบัน เป็นการผ่อนปรนการมากกว่ายามความ พรรคการเมืองของไทยในอดีต เช่นในสมัย จอมพล ป. และสมัย จอมพลถนอม โดยเฉพาะพรรคที่เป็นฐานสนับสนุนรัฐบาลมักจะตกอยู่ในสภาพจำยอมหรือต้อง เชื้อเพลิงผู้ทรงอำนาจในเวลานั้นอย่างไม่มีทางเลือกเสีย มีฉะนั้นแล้วก็อาจจะมี เหตุการณ์รุนแรงทางการเมือง เกิดขึ้นได้ เพราะผู้นำทางการเมืองในเวลานั้นมีอำนาจเด็ดขาดมาก ในขณะที่ผู้นำทหารดังกล่าวก็พยายามหว่านล้อมสมาชิกของพรรคการเมือง เหล่านี้ให้มีความจงรักภักดีต่อด่านโดยการแจกจ่ายผลประโยชน์และ ให้การ เกื้อกูลในด้านต่าง ๆ ในขณะที่ ศ.ศ. ของพรรคฝ่ายค้านมักจะโดนกดดันแก้งหรือขัดขวางในการดำเนิน

กิจกรรมต่าง ๆ ของ ศ.ศ. เหล่านั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่าผู้ไม่ยอมตาม ย่อมจะดำรงอยู่ได้อย่าง
ลำบากในทางการเมือง

สภาพการณ์ในปัจจุบันพรรคการเมืองก็ยังจำเป็นต้องคอยเสริมบทบาททางการเมือง
โดยการร่วมมือกับกองทัพในการพยุงฐานะของรัฐบาล บางครั้งก็เหมือนกับว่าพรรคการเมือง
เหล่านี้เป็น "ลูกมือ" ทางการเมืองของฝ่ายทหาร แต่อิทธิพลอันเป็นรองของพรรคการเมืองใน
ปัจจุบันนั้นไม่ได้เกิดจากการข่มขู่คุกคามของฝ่ายทหาร เช่นแต่ก่อน แต่เป็นลักษณะของการประนี
ประนอมทางการเมือง เป็นการผ่อนปรนทางการเมืองมากกว่าที่จะเป็นการครอบงำซึ่งกันและกัน
เพราะได้มีตัวอย่างให้เห็นแล้วว่า ในระหว่างสมัย 2518-2519 ที่พรรคการเมืองได้เข้ามามีบทบาท
อย่างเต็มที่แต่เพียงผู้เดียวในทางการเมืองได้ส่งผลความหายนะมาสู่ระบบคือ ความล่มสลายของ
ประชาธิปไตยในเหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม 2519 และจากตัวอย่างของการครอบงำทางการเมือง
ของทหารในอดีตซึ่งก็เป็นอุปสรรคอันสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตย ทำให้ระบบการเมืองของไทย
ตั้งแต่ปี 2522 เป็นต้นมา ได้เปลี่ยนแปลงในรูปแบบใหม่ที่เป็นรูปแบบ เฉพาะในปัจจุบันคือทั้งฝ่ายทหาร
และพรรคการเมืองได้พยายามประสานผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน เกิดลักษณะของการร่วมมือกัน
ทางการเมือง เพราะทหารนั้นก็มีความสำคัญและจำเป็นสำหรับความอยู่รอดของระบบ ในขณะที่
พรรคการเมืองก็เป็นสัญลักษณ์ของประชาธิปไตยและเป็นกลไกสำคัญที่จะค้ำจุนระบบให้ดำเนินไปได้
อย่างราบรื่น

๗. ค่านิยมของคนไทยกำหนดรูปแบบของรัฐบาล ในทางการเมืองมีคำกล่าวกันว่า
"ประชาชนเป็นอย่างไร ก็ได้ผู้ปกครองอย่างนั้น" หมายความว่า ค่านิยมและพฤติกรรมของ
บุคคลต่าง ๆ ในสังคมเป็นอย่างไร ผู้ปกครองหรือรัฐบาลก็จะมีค่านิยมและพฤติกรรมต่าง ๆ เช่นนั้น
ด้วย การที่ประเทศไทยได้รัฐบาลอย่างที่มี พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีนี้ ก็สะท้อน
ให้เห็นภาพความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคมไทยด้วย

สังคมไทยเป็นสังคม เกษตรกรรม ชีวิตของประชาชนขึ้นอยู่กับธรรมชาติ การกำหนด
ความอยู่รอดของตนเองธรรมชาติมีส่วนสำคัญที่สุดคือความอยู่รอดดังกล่าว ยิ่งไปกว่านั้นค่านิยม
ทางศาสนาพุทธทำให้คนไทยเป็นรักสงบ และมีความอดกลั้นสูง มีพุทธวจนะมากมายที่เป็นเหตุผล
ที่จะคอยปลอบใจแก่ผู้ที่มีความทุกข์และผิดหวัง ทำให้สังคมไทยไม่มีเหตุขัดแย้งที่รุนแรง อีกส่วนหนึ่ง
สังคมไทยก็เป็นสังคมที่ระบบราชการมีอำนาจมานาน ลักษณะความคิดแบบอำนาจนิยม "เจ้า" กับ
"ข้า" หรือ "เจ้านาย" กับ "ราษฎร" ยังเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมที่จะแสดงต่อกันของคนไทย

ในทางการ เมืองนั้นก็เป็น เรื่องของข้าราชการและชนชั้นนำในสังคมที่จะดำเนินการต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นการเปลี่ยนแปลงการปฏิวัติ รัฐประหาร การพัฒนาระบบประชาธิปไตย การสร้างพรรค ล้วน แต่เป็น เรื่องของ "เจ้านาย" ในขณะที่ "ราษฎร" ไม่ได้มีส่วนร่วมและไม่ได้เอาใจใส่เท่าใดนัก การเมืองไทยจึง เป็นการ เมืองที่มีการยอมรับและปฏิบัติตามจากประชาชนด้วยดี ความขัดแย้งกัน อย่างรุนแรงจะมีแค่ เฉพาะ ในหมู่ผู้นำ เท่านั้น

มีผู้กล่าวกันว่า รัฐบาลของ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ เป็นรัฐบาลที่เฉื่อยชา หัวหน้า รัฐบาล รัฐมนตรีไม่ปฏิบัติและวางตนอยู่เหนือความขัดแย้ง สมาชิกของรัฐบาลมีความแตกแยกกันสูง รัฐมนตรีมีการแบ่งพรรคแบ่งพวกและอิทธิพลกัน เป็นรัฐบาลที่ต่างคนต่างทำมากกว่าการจะมา ประสานนโยบายร่วมกัน เป็นการ ทำงานในลักษณะชิงดีชิงเด่น การประจบประแจงเป็นสิ่งสำคัญ ของการได้รับความสำเร็จทางการ เมือง ภาพเหล่านี้ก็มีให้เห็นในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทยในชีวิตประจำวันทั่ว ๆ ไป ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ค่านิยมในสังคมไทยเป็นสิ่งกำหนด พฤติกรรมของคนไทย และก็อยากจะกล่าวเสริมในที่นี้ว่า "คนไทยเป็นอย่างไร รัฐบาลไทยก็เป็น อย่างนั้น"

ฎ. พรรคการเมืองยังมีความหวาดหวั่นทางการ เมืองสูง มูลเหตุหนึ่งของการที่พรรค การ เมืองได้ปรับ เปลี่ยนพฤติกรรมทางการ เมืองที่ได้ลดความแข็งแกร่งและพยายามที่จะประสาน ผลประโยชน์ทางการเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะกับฝ่ายกองทัพนั้นก็เพื่อความอยู่รอดของพรรคการเมือง เอง เป็นสำคัญ นอกจากนั้นก็เพื่อความมั่นคงในสถานภาพของผู้แทนราษฎรแต่ละคนด้วย

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นการปฏิวัติ รัฐประหาร และการยุบสภา เป็นภาพ ที่น่ากลัวของ ส.ส. เพราะนั่นหมายถึงการสิ้นสุดฐานะของการ เป็นผู้แทนราษฎรที่กว่าจะเข้ามา ได้ มีความยุ่งยากลำบาก และสิ้นเปลืองมากมาย การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองดังกล่าวจึง เป็นสิ่งที่ ส.ส. ทั้งหมดไม่ปรารถนาจะให้เกิดขึ้น ดังนั้นจึงปรากฏให้เห็นว่าในสภาพที่การเมืองมีความ สงบเจียมเนิ่น ส.ส. จะแสดงบทบาทอย่างอิสระเสรี แต่เมื่อใดที่มีข่าวปรากฏออกมาว่าการดำเนิน บทบาทดังกล่าวจะก่อให้เกิดมีการ เปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้ ส.ส. ดังกล่าวก็จะยุติหรือผ่อน เบา พฤติกรรมนั้น ๆ ลง กลวิธีในการควบคุมพฤติกรรมของ ส.ส. อย่างหนึ่งก็คือ การใช้วิธีข่มขู่ถ้าหาก ยังไม่เลิกที่จะประพฤติเช่นนั้น อาจจะมีผลให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงในทางการเมืองตามมาก็ได้ การปฏิวัติรัฐประหารนั้นอาจจะ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อใดก็ได้ และก็มีตัวอย่างมาให้เห็นแล้วว่า เมื่อให้ตามที่สภามีความวุ่นวายหรือการทะเลาะ เบาะแว้งในพรรคการเมืองอันส่งผลให้การบริหาร และปกครองประ เทศเกิดความระส่ำระสายทหารก็มักจะถือโอกาส เข้ามายึดอำนาจทำให้สภาต้อง

สิ้นสุดหมดไป และการยุบสภานั้นก็เป็นเครื่องมืออันสำคัญของฝ่ายรัฐบาลที่จะปราบปรามระงับความระส่ำระสายดังกล่าวได้เช่นกัน ซึ่งก็เคยปรากฏมาแล้ว

ในสภาพการณ์ที่ระบบการเมืองไทยต้องการ เสถียรภาพที่มั่นคงผู้นำทางการเมืองได้พยายามประคับประคองมิให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเกิดขึ้นทุกวิถีทาง เพราะความล้มลุกคลุกคลานทางการเมืองนั้น เป็นผลร้ายอย่างยิ่งต่อระบอบประชาธิปไตย และเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อพัฒนาการของพรรคการเมืองในการที่จะพิสูจน์ถึงความจำเป็นและความสำคัญของพรรคการเมือง ให้เป็นที่ยอมรับของผู้คนด้วย ผู้นำทางการเมืองและบุคคลต่าง ๆ ในพรรคการเมืองจึงไม่ปรารถนาที่จะให้มีความรุนแรงทางการเมืองเกิดขึ้น

ฎ. ความสำคัญตมิตของ ส.ส. เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อระบอบประชาธิปไตย ภัยของระบอบประชาธิปไตยนั้นมิได้เกิดจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งอย่างเฉพาะเจาะจง ซึ่งบางครั้งเราก็โยนความผิดให้แก่ทหารที่ว่า การปฏิวัติรัฐประหารที่ทหาร เป็นผู้กระทำนั้นทำให้ระบอบประชาธิปไตยชะงักงัน แต่เราก็ต้องพิจารณาในแง่คุณภาพของบุคคลในระบอบประชาธิปไตยนั้นด้วย โดยเฉพาะ ส.ส. ในสภาว่า ได้ก่อให้เกิดแนวโน้มต่อการล้มสลายของระบอบประชาธิปไตยหรือไม่

สภาพการณ์อันปั่นป่วนของระบบรัฐสภานับแต่ปี 2518 ทำให้ประชาธิปไตยอยู่ในฐานะล่อแหลมจนต้องมีการยุบสภา เลือกตั้งกันใหม่ในปี 2519 แต่ก็ไม่สามารถจะสร้างความเรียบร้อยให้เกิดขึ้นได้ในหมู่ ส.ส. แม้แต่ในพรรคการเมืองเดียวกัน เองยังมีความขัดแย้งกันจนถึงขั้นแตกหักถึงขั้นถูกพรรคถูกขืนขมิบไล่หัวหน้าพรรคและยิ่ง เป็นพรรคที่เป็นแกนนำของรัฐบาลด้วยแล้ว ความแตกแยกดังกล่าวก็ส่งผลไปถึงการบริหารประเทศคือ ทำให้ไม่สามารถจะดำเนินการบริหารและปกครองประเทศให้เกิดผลดีได้ การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเกี่ยวกับวิกฤติการณ์ทางการเมืองขณะนั้นก็อัดอั้นไม่เต็มขาดจนเกิดเหตุการณ์ไม่สงบ ในบ้าน เมืองใหญ่โต จนกระทั่งทหารต้อง เข้ามายึดอำนาจและแก้ไขสถานการณ์ความวุ่นวายดังกล่าวให้จบสิ้นลง

๗. ในปัจจุบันก็มีสภาพของความแตกแยกให้เห็นอยู่ในทุกพรรคการเมือง ส.ส. บางคนก็มีพฤติกรรมในการสร้างความแตกแยกให้แก่ตนเอง การไม่เคารพต่อกติกาทางการเมือง โดยเฉพาะการพยายามสร้างสรรค์ระบบพรรคให้แข็งแกร่งด้วยการที่จะให้ ส.ส. แต่ละคนยึดถือประโยชน์ของส่วนรวมตั้งแต่ระดับพรรคขึ้นไปจนถึงระดับประเทศก็ยังปรากฏให้เห็นว่า มี ส.ส. บางคนทีประพฤตินอกกฎนอกทางเหล่านั้น บางครั้งแทนที่ ส.ส. จะพยายามรวมกลุ่มต่อรองกันในพรรคการเมือง เพื่อให้ทุกอย่างดำเนินไปโดยมติของพรรค แต่เมื่อ ส.ส. เหล่านั้นไม่ประสบความสำเร็จในพรรค คือ การที่พรรคปฏิเสธข้อเรียกร้องดังกล่าว แทนที่จะยุติบทบาทอยู่แค่นั้นกลับมารวม

กลุ่มกันในสภาเพื่อหาหนทางเอาชนะให้ได้ ความประหฤติ เช่นนี้ย่อมจะสร้างรอยร้าวทาง การเมืองให้เกิดขึ้นได้เพราะความตึงตังของ ส.ส. เหล่านั้น

ส.ส.บางคนยังมีพฤติกรรมที่สร้างความหกลกต่อเป็นต้นว่า การขาดความจงรักภักดี ต่อพรรคและผู้นำ การเคลื่อนย้ายพรรคหรือการ เปลี่ยนยึดผู้นำมิให้เห็นโดยทั่วไป เมื่อพรรค การเมืองหรือผู้นำนั้น ๆ ไม่สามารถจะเอื้อประโยชน์ให้แก่คนได้ การสำคัญคนผิด ๆ ของ ส.ส. แบบนี้ไม่ว่าจะเป็นการไม่เคารพมติพรรค การตีรวน ความถือดี การหกลกต่อ ย่อมจะนำมาซึ่ง ความทายนะของระบอบประชาธิปไตยได้ ในที่สุด ดังที่เคยปรากฏมีมาแล้วอย่างน้อยก็เป็นการสร้าง ความดูหมิ่นเหยียดหยามให้เกิดขึ้นต่อสถาบันรัฐสภาในสายตาของประชาชน

๖. ทหารกับการขาดความเชื่อมั่นทางการเมือง กองทัพไทยในปัจจุบันมีความแตกต่าง กับกองทัพไทยในอดีตอยู่หลายประการโดยเฉพาะบทบาทในทางการเมืองของกองทัพ ประการ สำคัญก็คือ กองทัพไทยในปัจจุบันขาดความ เชื่อมั่นทางการเมือง ซึ่งเห็นได้จากการขาดเอกภาพ ของการดำเนินบทบาทของกองทัพในเวลาี่ ลักษณะ เช่นนี้ น่าจะ เป็นผลมาจากข้อผิดพลาดของการ ดำเนินบทบาทในทางการเมืองในเวลาที่ผ่านมาซึ่งก็ได้แก่ ความดกดำครั้งใหญ่ของกองทัพหลัง เหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2516 เป็นเหตุผลประการแรก ความแตกแยกของผู้นำในกองทัพตั้งแต่ ปี 2516 เป็นประการต่อมา และในประการสุดท้าย แนวความคิดใหม่ ๆ ของนายทหารระดับรอง ในกองทัพที่เริ่มมีบทบาทสูงขึ้นเรื่อย ๆ

หลังเหตุการณ์ วันที่ 14 ตุลาคม 2516 กองทัพอ่อนแอลงไปมาก และต้องถอย บทบาทของตนเองออกไปจากการ เมืองอยู่ขณะหนึ่ง สายอำนาจของทหารที่เคยเป็นศูนย์กลางของ เผด็จการถนอม-ประภาส ได้ถูกกลดอิทธิพลลงไป ทหารสายประชาธิปไตยได้ก่อรูปก่อร่างมากขึ้น โดยเฉพาะในทหารระดับรอง ๆ ที่คุมกำลังซึ่งรู้จักในนามของ "ยังเติร์ก" ความแตกแยกกันของ ผู้นำกองทัพที่มีความหวาดระแวงกันและกัน ทำให้บทบาทของนายทหารกลุ่มยังเติร์กสามารถ เข้า ครองงำ และ เป็นผู้ชี้นำทางการเมืองในระยะ เวลาต่อมานับแต่ปี 2521 หลังเหตุการณ์กบฏ ในเดือนมีนาคมมี เดียวกันนั้น และ เป็นผู้ผลักดันให้ทหาร เป็นสถาบันสำคัญในการค้ำจุนระบอบ ประชาธิปไตย โดยการแสวงหาความร่วมมือกับสถาบันอื่น ๆ ในระบบโดยเฉพาะกับพรรคการเมือง ต่าง ๆ ในระยะหลัง ๆ ปรากฏว่ามีทหารอีกส่วนหนึ่งพยายามที่จะคัดค้านบทบาทดังกล่าวของทหาร โดยพยายามที่จะสร้างกองทัพให้ขึ้นมาครองงำการเมือง เช่นในอดีต ทำให้มีการแตกแยกทาง ความคิด เห็นในกองทัพโดยมีทั้งฝ่ายที่เห็นว่าทหารควร จะ เข้าครองงำการเมืองอย่าง เด็ดขาด และ ฝ่ายที่เห็นว่าทหารควร จะ กีดกันบทบาทอยู่ เพียงแต่ผู้พิทักษ์ระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น ด้วยเหตุผลที่

กล่าวมาจึงทำให้บทบาทของกองทัพในทางการเมืองในระยะหลัง ๆ ขาดความแน่นอน เพราะได้มีการ "ตริ๊ง" บทบาทซึ่งกันและกันอยู่ในกองทัพ ในขณะที่ตัวกันบรรดาผู้นำกองทัพก็เกรงว่าความแตกแยกดังกล่าวอาจจะก่อให้เกิดอันตรายต่อกองทัพในเวลาต่อไปขึ้นได้ การแสดงบทบาทต่าง ๆ จึงไม่แน่ชัด เพราะเกรงว่ากองทัพจะมีการกระทบกระทั่งกันมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงส่งผลกระทบต่อสายตาของสาธารณชนภายนอกกว่าทหารเองก็ไม่ได้มีความมั่นใจในอำนาจและอิทธิพลของกองทัพขึ้นแต่ก่อน บทเรียนในอดีตทำให้กองทัพต้องยับยั้งชั่งใจและดำเนินบทบาทของตนเองในทางการเมืองอย่างรอบคอบยิ่งขึ้น เพื่อผลประโยชน์อันสำคัญคือเสถียรภาพของกองทัพ

ท. สื่อมวลชนกับการสร้างความเข้าใจทางการเมือง สื่อมวลชนเป็นเสมือนคาบสองคมที่อาจจะสร้างหรือทำลายความเจริญเติบโตของระบบการเมืองได้ หน้าที่สำคัญอันหนึ่งของสื่อมวลชนในระบบการเมืองก็คือการถ่ายทอดและเป็นสื่อนำความรู้ความเข้าใจทางด้านการเมืองให้แก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกปัจจุบันนี้ เรื่องการรับรู้ข่าวสารของผู้คน เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในชีวิตประจำวันของทุก ๆ คน ข่าวสารที่ประชาชนได้รับอย่างสะดวกและมีผลต่อความสำนึกและความคิดของประชาชนอย่างมากก็โดยผ่านสื่อมวลชนเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ วิทยุ หรือโทรทัศน์ การที่สื่อมวลชนดังกล่าวจะถ่ายทอดข่าวสารต่าง ๆ ออกมาสู่ประชาชนจึงเป็นเรื่องที่พึงระมัดระวังและต้องพิจารณาให้รอบคอบ ทั้งนี้ควรจะมีเป้าหมายสร้างสรรค์สังคมมากกว่าทำลาย

ในทางการเมืองสื่อมวลชนจะทำหน้าที่สร้างความเข้าใจและส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับสถาบันต่าง ๆ ในทางการเมืองให้ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น อย่างหนึ่งก็คือประชาชนจะได้รับรู้ถึงความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในทางการเมืองอยู่ตลอดเวลา เท่ากับเป็นการชักนำประชาชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมืองมากยิ่งขึ้น รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของประชาชนให้ผู้คนในสถาบันทางการเมืองได้รับรู้ในอีกด้านหนึ่งด้วย เท่ากับว่าสื่อมวลชนเป็นสื่อกลางของผู้ที่เกี่ยวข้องในทางการเมืองทุกคน

สื่อมวลชนที่สร้างความเข้าใจทางการเมืองผิด ๆ แก่ประชาชน เป็นต้นว่าอคติ การถือพรรคถือพวก การสนับสนุนหรือส่งเสริมฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจนออกหน้าออกตา และทำลายฝ่ายตรงข้ามของพวกเดียวกันก็ย่อมจะชักนำประชาชนให้ไขว้เขวและมีความรู้สึกนึกคิดคล้อยตามสื่อมวลชนเหล่านั้นไปด้วย สื่อมวลชนในลักษณะนี้ได้แก่ หนังสือพิมพ์ที่สังกัดพรรคการเมืองต่าง ๆ หรือที่มีผู้มีอิทธิพลของพรรคการเมืองหนุนหลัง วิทยุของทางทหาร และโทรทัศน์ของทหารและรัฐบาล เป็นต้น นอกจากนี้ก็อาจจะเป็นการด้อยความรู้ความเข้าใจของสื่อมวลชนเองที่จะถ่ายทอดคุณค่าต่าง ๆ

ลงในสื่อของคนทำให้ประชาชนต้องเห็นตามจากการกำหนดคุณค่าทางการเมืองของสื่อมวลชน ดังกล่าว เช่น การมองการเมืองเป็นเรื่องของกลอุบาย เล่ห์เหลี่ยม การทรยศหักหลัง ซิงติซิงเด่น ขาดระบบการเมืองที่น่าขยะแขยง ทุเรื่องให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันระหว่างนักการเมือง หรือมีเรื่องไม่ชอบพอนักการเมืองคนหนึ่ง ๆ เป็นการส่วนตัวแล้วก็นำมาวิพากษ์วิจารณ์วิเคราะห์ ในทางเสียหาย เหล่านี้เป็นบทบาทที่สื่อมวลชนพึงระมัดระวัง ประการสำคัญ คือจะต้องดำเนิน บทบาทในทางสร้างสรรค์มากกว่าการทำลาย ซึ่งเท่าที่ผ่านมาซึ่งขาดคกบพร่องในเรื่องเหล่านี้ อยู่มาก

๗. ความสำคัญของกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มพลังทางการเมือง ในระบอบประชาธิปไตย ที่กำลังพัฒนาไปเรื่อย ๆ ของระบบการเมืองไทย การผลักดันให้ทุก ๆ ฝ่ายในระบบเข้ามามีส่วน เกี่ยวข้องในทางการเมือง เป็นลักษณะหนึ่งที่สำคัญให้เห็นถึงแนวโน้มในทางที่ดีของการพัฒนาดังกล่าว แต่ทว่าในสถานการณ์ปัจจุบันการเข้ามาร่วมแสดงบทบาททางการเมืองของฝ่ายต่าง ๆ เหล่านั้น ก็มีข้อที่ควรพิจารณาในข้อที่เกี่ยวกับความไม่ชอบมาพากลของการเข้ามาของกลุ่มผลประโยชน์และ กลุ่มพลังต่าง ๆ ในทางการเมืองอยู่ 2 ประการด้วยกัน

ในประการแรก กลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มพลังทางการเมืองเข้ามาส่งเสริมสถาบัน ใดในทางการเมืองบ้าง เท่าที่ปรากฏให้เห็นนั้นสถาบันหลัก ๆ ในทางการเมืองของไทยปัจจุบันนี้ ก็คือพรรคการเมืองและทหาร กลุ่มพลังและกลุ่มผลประโยชน์ก็จะผ่านเข้ามาในระบบการเมือง โดยอาศัยสถาบันทางการเมืองทั้งสองนี้ การให้การสนับสนุนของกลุ่มพลังและกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ไม่ว่าในทางด้านกลุ่มมวลชน กลุ่มกรรมกร กลุ่มพ่อค้า นักธุรกิจ และองค์การอื่น ๆ ที่มีเป้าหมายในทางการเมืองย่อมจะทำให้สถาบันทางการเมืองดังกล่าวมีกำลังที่ เข้มแข็งและมีอิทธิพล สูงขึ้นในพรรคการเมือง อันเป็นลักษณะที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตยที่จำเป็นจะต้องสร้างการ มีส่วนร่วมของประชาชนทุกหมู่เหล่าให้เข้ามาส่งเสริมระบอบการปกครองนี้ให้มากที่สุด ทุกวันนี้กลุ่ม พลังและกลุ่มผลประโยชน์ได้เป็นฐานสำคัญอันหนึ่งของพรรคการเมืองและกองทัพ โดยได้ให้การสนับสนุน อย่างเปิดเผย

ในประการต่อมา กลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มพลังทางการเมืองมีความ เกี่ยวพันกันอย่างไร กับสถาบันทางการเมืองที่สำคัญคือพรรคการเมืองและทหาร ในฝ่ายพรรคการเมืองนั้นกลุ่มผลประโยชน์ และกลุ่มพลังทางการเมืองดังกล่าวได้เข้ามาเพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกันกับพรรคการเมือง โดยพรรคการเมืองจะต้องดำเนินการให้สำเร็จผลในประโยชน์ที่กลุ่มต่าง ๆ เหล่านั้นเรียกร้อง ในขณะที่ เดียวกัน พรรคการเมืองก็จะได้รับความสนับสนุนโดยกลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าวจะเป็นฐานคะแนนทาง

การเมืองให้ ส่วนในฝ่ายทหารนั้น ทหารเป็นผู้ควบคุมจัดตั้งกลุ่มพลังของตนขึ้นมาเอง เพื่อสร้างอำนาจต่อรองในทางการเมือง นอกจากนั้นกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่วิ่งเข้าหาฝ่ายทหารก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ทหารรักษาและคุ้มครองผลประโยชน์ของตน ทั้งนี้ด้วยเห็นว่าทหารยังทรงอำนาจในระบบการเมืองอยู่มาก จึงมีข้อแตกต่างกันว่าพรรคการเมืองจะต้องยอมตามกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มพลังทางการเมือง ในขณะที่ทหารเป็นผู้ควบคุมใช้สอยกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้เสียเอง

ข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งให้แก่พรรคการเมืองไทย

ก. ผู้นำที่เข้มแข็งโดดเด่น จุดอ่อนอย่างหนึ่งของพรรคการเมืองไทยก็คือภาวะการขาดแคลนผู้นำที่จะนำพรรคให้อยู่รอดไปได้ตลอดหรือการสืบทอดของผู้นำพรรคที่เป็นปัญหาสำคัญของพรรคการเมืองไทยทุกพรรค พรรคประชาธิปไตยนั้นในอดีตมีหัวหน้าพรรคที่โดดเด่นมากอย่าง นายควง อภัยวงศ์ มาจนถึง ม.ร.ว. เสณีย์ ปราโมช และมาประสบปัญหาติดขัดภายหลังที่ ม.ร.ว. เสณีย์ ออกจากตำแหน่งนี้ไป การขึ้นมาของ พ.อ.ถนัด คอมันตร์ ในปี 2522 ทำให้สถานการณ์ของพรรคประชาธิปไตยไม่ดีขึ้นจนต้องออกไป แม้ในปัจจุบันนี้พรรคประชาธิปไตยจะได้ นายพิชัย รัตตกุล มาเป็นหัวหน้าพรรค แต่นายพิชัยเองก็ยังไม่มีความโดดเด่นพอเพราะยังมีบุคคลอื่น ๆ อีกในพรรคที่มีบารมีไม่น้อยกว่านายพิชัย ความเข้มแข็งของพรรคประชาธิปไตยที่ยังทำให้พรรคยังคงดำรงอยู่ได้ในทางการเมืองจึง เป็นด้วยปัจจัยอื่น ๆ คือสมาชิกที่มีชื่อเสียงของพรรค และบทบาทในอดีตของพรรคที่ประชาชนยังให้การยอมรับนับถือ หรือในพรรคกิจสังคม เองนั้น เห็นได้ชัดเลยว่าพรรคกิจสังคม เข้มแข็งขึ้นด้วยหัวหน้าพรรค เป็นแนวส่ง เสริมอันสำคัญนอกเหนือจากผลงานบางอย่างของพรรคที่ประทับใจของประชาชนกลุ่มใหญ่ของประเทศ แต่ผลงานนั้นประชาชนก็ยกย่อง เข้ากับชื่อของหัวหน้าพรรค เท่ากับยิ่ง เน้นความสำคัญให้แก่หัวหน้าพรรคคือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ยิ่งขึ้นไปอีก ในเวลาที่มีพรรคกิจสังคมกำลังประสบปัญหา เกี่ยวกับการหาผู้นำ เป็นหัวหน้าพรรคสืบต่อจาก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เป็นเรื่องที่วิกฤติมากสำหรับสมาชิกพรรคทุกคน เพราะเมื่อใดที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ จำเป็นต้องออกไปจากตำแหน่งหัวหน้าพรรคก็มีผู้ท้วง เกรงกันว่าพรรคกิจสังคม คงจะหมดความ เข้มแข็ง ในทางการเมืองลงไปอย่างมาก

ทหารนั้นมีผู้นำที่โดดเด่นมาตลอดนอก เหนือจากความ เข้มแข็ง ในด้านกำลังอาวุธและความ จำเป็นต่อการรักษาระบบให้มั่นคง ทหารจึงยังคงความ เข้มแข็งและอยู่รอดได้เรื่อยมาในระบบการเมือง ในขณะที่พรรคการเมืองหาผู้นำอย่างนั้นได้ยาก ดังนั้น ถ้าหากพรรคการเมืองใดมี

ผู้นำที่โดดเด่น โดยเฉพาะบารมีที่จะสามารถควบคุมสุภพรรคให้ เป็นปึกแผ่นและยังความ เกรงขาม ให้เหนือกว่าผู้นำอื่น ๆ ในระบบแล้ว พรรคการเมืองนั้นก็จะมี ความ เข้มแข็งและค่า เนิบขยายทาง การ เมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข. ผู้นำต้องสนองผลประโยชน์ของ ส.ส. สิ่งหนึ่งที่จะทำให้พรรคนั้นค่า เนิบขยายทาง การ เมืองได้อย่างสะดวกราบรื่นก็คือการควบคุม ส.ส. ให้อยู่ภายใต้การควบคุมได้อย่างมี ประสิทธิภาพ ดังนั้นผู้นำซึ่ง เป็นผู้ทรงอิทธิพลในพรรคการเมืองจำเป็นจะต้องสนใจในความเป็นอยู่ ของ ส.ส. ของพรรค : จะต้องมึมนุยุยสัมพันธ์ที่ดีกับสุภพรรคให้ความช่วยเหลือดูแลทุกข์สุข เอาใจใส่ ค่อบัญหาของสุภพรรค และสนับสนุนให้มีความ เจริญก้าวหน้าตามสมควร

ปัญหาอย่างหนึ่งของพรรคการเมืองไทยก็คือ การที่ ส.ส. ในพรรครู้สึกว่าคุณเองไม่ได้ รับความสำคัญ ผู้นำไม่ได้ให้ความสนใจ จึงทำให้ ส.ส. เหล่านี้มีปฏิกริยากระด้างกระเดื่อง และไม่ยอมรับ เชื่อฟังผู้นำ สภาพที่ต่างคนต่างอยู่เป็นอันตรายอย่างยิ่งและจะบ่อนทำลายพรรคให้ สูญเสียความ เข้มแข็งจนต้องประสบความพ่ายแพ้ในทางการเมืองอยู่เนือง ๆ

จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ในพรรคการเมืองต่าง ๆ จะต้องมึนคิดปในการควบคุมคนหรือ ส.ส. ของพรรคให้ เชื่อฟังและไม่กระด้างกระเดื่อง การที่ผู้นำเห็นแก่ตัวไม่แบ่งสรรประโยชน์หรือ ความสะดวก รุดูแลความ เป็นอยู่ของ ส.ส. จะทำให้ผู้นำคนนั้นอยู่ในฐานะล่อแหลม ผู้นำจึงต้องเป็นผู้ที่ เสียสละใจกว้างและเป็นที่ยอมรับของ ส.ส. ได้ จึงจะสามารถควบคุมบังคับบัญชาพรรคให้ไปในทิศทาง ที่ต้องการได้

ค. ส.ส. ต้องยึดประโยชน์ของพรรค สืบ เนื่องมาจากประเด็นก่อนทั้งนี้ เพราะการที่พรรค จะมีความ เข้มแข็ง พรรคนั้นจะต้องมีความ เป็นปึกแผ่นพอควรอย่างน้อยสภาพภายในพรรคจะต้อง ไม่มี ความแตกแยก จะต้องมีความผูกพันกันอย่างเหนียวแน่น ความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลต่าง ๆ ในพรรคจะต้องร่วมมือกันสร้างให้เกิดขึ้น อย่างหนึ่งพรรคการเมืองนั้นจะต้องมี เป้าหมายร่วมกัน ระหว่างสมาชิกทุกคนและสมาชิก เหล่านี้จะต้องยึดถือ เป็นสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุผล ใน เป้าหมายดังกล่าวอันถือ เป็นผลประโยชน์สูงสุดของพรรคไม่ว่าจะด้วยการมีข้อตกลงและข้อปฏิบัติ ร่วมกันระหว่างบุคคลต่าง ๆ ในพรรคหรือด้วยความร่วมมืออัน เกิดจากความสำนึกของการดำเนิน วิถีทางทางการเมืองในระบบพรรค :

อันตรายอย่างหนึ่งของพรรคการเมืองก็คือ การที่ ส.ส. คือ ประโยชน์ส่วนตนสำคัญกว่า ประโยชน์ของพรรค : ทำให้ ส.ส. เหล่านี้มีพฤติกรรมนอกคอก ไม่มีระเบียบและกตีกาดลอคจน เป้าหมายที่พรรคตั้งไว้ ทำให้พรรคนั้นต้องประสบปัญหาในแง่ของการขาดเอกภาพ และการที่มี ส.ส.

กระทำการนอก เหนือสิทธิที่ส่งผลให้สาธารณชนภายนอก เห็นว่าพรรคนั้นขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการเมืองซึ่งจะทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ อ่อนแอและไม่ประสบความสำเร็จอย่างที่พรรคได้วางวัตถุประสงค์ไว้

แน่นอนว่า ส.ส.แต่ละคนมีพื้นฐานไม่เหมือนกัน และเรื่องของเสรีภาพส่วนบุคคลนั้น เป็นเรื่องสำคัญของระบอบประชาธิปไตย แต่เมื่อ ส.ส. เข้ามาอยู่ในพรรคการเมืองก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในพรรค เป้าหมายและนโยบายของพรรค เป็นสิ่งที่ ส.ส. ทุกคนควรยึดถือ การมาร่วมกันอยู่กับคนหมู่มากจำเป็นจะต้องยอมรับกติกาของส่วนรวมและความคุมพฤติกรรมส่วนบุคคลมิให้เดือดร้อนแก่ส่วนรวม ซึ่งจะช่วยให้ฐานะของพรรค แข็งแรงขึ้น

ง. พรรคต้องเป็นความหวังของประชาชน ความล้มเหลวอย่างหนึ่งในการต่อสู้ทางการเมืองของพรรคการเมืองไทยก็คือ พรรคการเมืองยังไม่ได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องจากภาพพจน์ของพรรคการเมืองที่ปรากฏยังไม่ดี ประชาชนขาดความเชื่อมั่นและสิ้นหวังในพรรคการเมือง ปัญหาต่าง ๆ ในทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมภายใต้การบริหารของรัฐบาลที่มีพรรคการเมืองร่วมด้วย ทำให้พรรคการเมืองต้องมัวหมอง ความพลาดหวังของประชาชนทำให้ประชาชนเหยียดหยามประสิทธิภาพในการทำงานของพรรคการเมือง บางครั้งการแย่งชิงผลประโยชน์ทางการเมือง การทะเลาะเบาะแว้งระหว่าง ส.ส. และเรื่องความแตกแยกต่าง ๆ ในพรรคทำให้ประชาชนมองพรรคการเมืองในด้านเสียหาย และดูหมิ่นสถาบันพรรคการเมืองรวมทั้งการดูถูกผู้คนในพรรคการเมืองทั้งหมดด้วย

ด้วยเหตุนี้การสร้าง ความเชื่อมั่นของประชาชน เพื่อให้ประชาชนยกย่องและเห็นความสำคัญของพรรคการเมืองเป็นสิ่งสำคัญ ๆ คนในระบบไม่ว่าจะเป็น ส.ส. หรือผู้นำพรรค ตลอดจนรัฐบาลภายใต้พรรคการเมืองต่าง ๆ จะต้องยึดเป็นหลักสำคัญของการแสดงพฤติกรรมทางการเมืองในด้านต่าง ๆ โดยจะต้องระงับพฤติกรรมที่ทำให้ประชาชนมองพรรคการเมืองในแง่ลบให้หมดสิ้นไป เพื่อให้ประชาชนเกิดความหวังว่าพรรคการเมืองก็เช่นเดียวกับสถาบันอื่น ๆ ในทางการเมืองที่จะทำให้ประเทศชาติอยู่รอดได้ตามที่ประชาชนมุ่งหวัง

จ. ประชาชนต้องให้ความร่วมมือแก่พรรคการเมือง ในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด พรรคการเมืองจะอยู่รอดได้ก็ด้วยประชาชนให้ความนิยมนั่งเสริมและสนับสนุนโดยการเลือกผู้สมัครของพรรค เข้าไปปฏิบัติหน้าที่ในสภา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ประชาชนจะต้องให้ความสนใจเอาใจใส่พรรคการเมือง นอกจากนั้นประชาชนยังเป็นแรงผลักดันที่ทรงพลังที่สุดในการพัฒนาพรรคการเมืองให้มีความเข้มแข็งด้วย

พรรคการเมืองของไทยนั้นยังไม่ใช้พรรคมวลชน แต่ถ้าประชาชนให้ความร่วมมือในการพัฒนาระบบพรรคแล้ว พรรคการเมืองของไทยก็จะสามารถปรับเปลี่ยนไป เป็นพรรคของมวลชนได้ วิธีการที่ประชาชนจะส่งเสริมระบบพรรคได้ก็คือ พิจารณาเลือกผู้สมัครโดยพิจารณาพรรคประกอบด้วย ที่สำคัญก็คือนโยบายและแนวปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของประเทศและหากพรรคนั้นมีผลงานปรากฏมาแล้วก็ให้ถือ เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเลือกผู้สมัครของพรรคดังกล่าว อีกประการหนึ่ง ประชาชนต้องมีความสัมพันธ์อันดีกับพรรคหากมีความเดือดร้อนหรือต้องการผลักดันความต้องการของตน ให้ประสบความสำเร็จก็เสนอความต้องการและข้อเรียกร้องนั้นผ่านพรรคการเมือง ให้พรรคการเมืองได้ทำหน้าที่เป็นสื่อการระหว่างประชาชนกับกลไกของรัฐ ประชาชนต้องรู้จักใช้พรรคการเมืองให้เป็นประโยชน์ วิธีทางใดที่พรรคการเมืองจะตอบสนองความต้องการของตนได้จะต้องพยายามใช้พรรคการเมืองทำหน้าที่แทนคนให้มากที่สุด และในประการสุดท้ายจะต้องเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของพรรค ส่งเสริมบทบาทของพรรคด้วยความเต็มใจและจริงจัง รู้จักรักษาสีและผลประโยชน์ของตนเองในระบอบประชาธิปไตยให้เต็มที่ การแสดงตนเองว่านิยมชมชอบหรือเป็นสมาชิกของพรรคการเมือง เป็นสิ่งที่ส่งเสริมระบบพรรคให้แข็งแกร่งได้อย่างดียิ่ง

ประชาชนทุกคนจะต้องถือเสมอว่าตนเองเป็นนายของพรรคการเมือง มีสิทธิที่จะรักษาชมพรรคการเมืองใดก็ได้ หรือมีสิทธิที่จะเกลียดหรือไม่เลือกผู้สมัครของพรรคการเมืองใดก็ได้ แต่จะต้องแสดงออกอย่างเต็มที่อย่างวางเฉย หรือแสดงออกทางการเมืองอย่างเฉื่อยชา เมื่อเป็นนายของพรรคการเมืองแล้วจะต้องเป็นนายที่ดี รู้จักเลือกใช้สอย รู้วิธีควบคุม รู้จักที่จะส่งเสริมและแนะนำชักชวน รู้จักสรรหาผลประโยชน์จากพรรคการเมือง ที่สำคัญจะต้องมีความเชื่อมั่นว่าระบอบประชาธิปไตยจะมั่นคงได้ทุกคนจะต้องร่วมมือกันพัฒนาระบบพรรคให้แข็งแกร่ง

จ. พรรคการเมืองจะต้องดำเนินบทบาทต่าง ๆ ด้วยความไม่ประมาท บทเรียนในอดีตของความล้มเหลวทางการเมือง เป็นสิ่งที่พรรคการเมืองควรจะยึดถือคอยเตือนคนที่จะไม่ให้เกิดความหลังพลาดเช่นนั้นอีก บทเรียนดังกล่าวก็ได้แก่พรรคการเมืองจะต้องมีศักดิ์ศรี สร้างภาพพจน์ที่ดีให้เกิดขึ้นในสายตาประชาชน ในอดีต ส.ส.หลายคนยอมคนเป็นทาสของเผด็จการและยังมีให้เห็นอยู่บ้างในปัจจุบัน ส.ส.พวกนี้แหละที่เป็นตัวบ่อนทำลายศักดิ์ศรีของพรรค นอกเหนือจาก ส.ส.ที่ขอประพฤตินอกกลุ่มนอกทาง เป็นต้นว่าการกอม โภยแสวงหาผลประโยชน์จนเป็นที่ดูหมิ่นเหยียดหยามในสายตาประชาชน

การดำเนินบทบาทต่าง ๆ ของพรรคการเมืองจะต้องดำเนินด้วยความระมัดระวังในบางครั้งการแข่งกร้าวเกินไปก็เป็นอันตรายต่อระบบพรรค ทำให้ต้องมีการกระทบกระทั่งกับสถาบันอื่น ๆ เช่น กองทัพ ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นแล้วว่ามีแต่ทางเสีย หรือการถือดีของพรรคการเมือง

บางพรรคโดยไม่ดูเทมิอูได้ให้แน่นอน กระทำการใด ๆ ไปโดยประมาทก็รังแต่ทำให้ประสบความ
 มิผลขาดในสิ่งที่มุ่งหวังได้ พรรคการเมืองต่าง ๆ จะต้องดำเนินการต่าง ๆ อย่างเฉลียวฉลาด
 รอบคอบ โดยพยายามหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่ง การแตกแยกและอย่าให้เกิดความรุนแรงใด ๆ
 ขึ้นในทางการเมือง และจะต้องระลึกรู้อยู่เสมอว่าหน้าที่สำคัญที่สุดของพรรคการเมืองก็คือการรักษา
 ระบอบประชาธิปไตยโดยให้มีเสถียรภาพมั่นคง ทั้งนี้เพื่อให้เวลาแก่พรรคการเมืองในการที่จะพิสูจน์
 ให้เห็นถึงความสำคัญของพรรคการเมืองในระบบประชาธิปไตยจนกว่าพรรคการเมืองจะมีความ
 เป็นสถาบันเพียงพอคือประชาชนยอมรับและเห็นความสำคัญของพรรคการเมืองอันจะทำให้พรรค
 การเมืองมีความทนทานสามารถอยู่รอดในระบบการเมืองได้ตลอดไป

ข. กองทัพจะต้องทำหน้าที่ของผู้พิทักษ์ที่ดี เป็นสิ่งที่ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าทหารไม่
 ควรยุ่งเกี่ยวกับการเมือง โดยเฉพาะการเมืองของไทยที่ทหารได้มีบทบาทเกี่ยวข้องมาตั้งแต่อดีตกาล
 ทุกยุคทุกสมัยของประวัติศาสตร์การเมืองไทย สำหรับในระบบประชาธิปไตยของไทยนั้นทหารก็ เป็น
 ผู้หนึ่งที่สร้างสรรค์ระบอบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้น นับตั้งแต่เป็นกำลังสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการ
 ปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ตลอดมาจนถึงการทำหน้าที่พิทักษ์คุ้มครองระบอบประชาธิปไตย
 ในปัจจุบัน

ดังนั้น เมื่อทหารจำเป็นจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องในระบบการเมือง หน้าที่สำคัญอย่างหนึ่ง
 ของทหารก็คือการทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์ที่ดี โดยรักษาระยะทางการเมืองให้พอเหมาะ จะต้อง
 เคารพกติกาทางการเมืองโดยเคร่งครัด การเล่นเกมการเมืองของทหารจะต้องยึดกรอบและแสดงคน
 อย่างเปิดเผย ทั้งนี้จะต้องเป็นในแนวทางสร้างสรรค์และมีความปรารถนาดีต่อการพัฒนาระบอบ
 ประชาธิปไตย ให้ตระหนักว่า เป้าหมายสำคัญที่สุดของประเทศคือความผาสุกของราษฎร เอกราช
 และความมั่นคงของประเทศตลอดจน เสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตยจะมีขึ้นไม่ได้ถ้าหากประชาชน
 ยังประสบปัญหาทุกข์ร้อน ทหารจึงต้องให้ความร่วมมือในการสร้างสรรค์เพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าว
 และจะต้องใจกล้าพอที่จะให้สถาบันอื่น ๆ ได้เข้ามาแก้ไขปัญหาของประเทศด้วย นั่นคือทหารจะต้อง
 ถือ เป็นหน้าที่อันหนึ่งในการสร้างและพัฒนาระบบพรรคให้แข็งแกร่งอันจะเป็นการช่วยผ่อน เบาทภาระ
 ของกองทัพซึ่งจะช่วยให้ทหารสามารถปฏิบัติหน้าที่ในการพิทักษ์รักษา เอกราชและความมั่นคงของ
 ประเทศได้อย่างเต็มที่โดยที่มอบภาระ ในการปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้แก่พรรค
 การเมือง

ข. กลุ่มพลังและกลุ่มผลประโยชน์จะช่วยส่งเสริมระบบพรรคได้อย่างดียิ่ง เท่าที่ผ่านมา
 กลุ่มพลังและกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์น้อยมากในการสร้างสรรค์ระบบพรรค

การเมือง หรือถ้าจะมีก็ยังไม่ได้แสดงบทบาทที่ชัดเจนอย่างเต็มที่และในแนวทางที่ไม่ถูกต้องเท่าที่ควร ในระบบการเมืองที่เจริญแล้วนั้นกลุ่มพลังและกลุ่มผลประโยชน์จะทำหน้าที่ผลักดันข้อเรียกร้องและความต้องการเข้าสู่ระบบโดยผ่านพรรคการเมือง และในระบบการเมืองนั้นก็จะมีกระบวนการหรือขั้นตอนในการที่จะทำให้ข้อเรียกร้องหรือความต้องการเหล่านั้นปรากฏออกมาเป็นผลได้ อันได้แก่ การคัดลิจใจ นโยบาย แผนงาน และแนวทางปฏิบัติต่าง ๆ ของรัฐบาล ซึ่งผลได้ดังกล่าวจะดีหรือไม่ จะทำได้โดยปฏิกิริยาสะท้อนกลับอันแสดงออกจากกลุ่มพลังและกลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้อีกทีหนึ่ง เราเรียกสิ่งนี้ว่า กระบวนการทางการเมือง ที่มีทั้งส่วนที่ป้อนเข้าไป ผ่านกระบวนการ และได้ผลผลิตขั้นสุดท้ายคือปฏิกิริยาป้อนกลับ เพื่อปรับปรุงผลผลิตให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นเป็นที่พอใจของทุก ๆ ฝ่าย

ในระบบการเมืองไทย กลุ่มพลังและกลุ่มผลประโยชน์มีส่วนเกี่ยวข้องน้อยมากในการนำเสนอข้อเรียกร้องและความต้องการเข้าสู่ระบบ และยิ่งในกระบวนการในการผลิตเพื่อออกมาเป็นข้อตกลง การคัดลิจใจ นโยบายและแผนต่าง ๆ ยังมีส่วนน้อยมาก แต่จะมีส่วนมากในการแสดงปฏิกิริยาสะท้อนกลับ อันสืบเนื่องมาจากข้อขัดแย้งภายในกระบวนการ คือ เมื่อผู้ผลิตในกระบวนการอันได้แก่ระบบรัฐสภาเป็นหลักนั้น ได้มีความแตกแยกกัน ดังเช่น ความขัดแย้งระหว่างทหารการเมืองร่วมรัฐบาลด้วยกัน หรือระหว่างพรรครัฐบาลกับพรรคฝ่ายค้าน รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างกองทัพ (ในรัฐสภาของไทยปัจจุบันก็คือวุฒิสมาชิกซึ่งประกอบด้วยทหารเป็นจำนวนมาก) กับพรรคการเมืองด้วย กลุ่มพลังและกลุ่มผลประโยชน์ก็จะถูกนำมาเป็นเครื่องมือเพื่อแสดงความไม่พอใจของฝ่ายต่าง ๆ ในสภาเหล่านี้ ซึ่งผลที่ปรากฏออกมาก็มีแต่ความเสียหายที่ทำลายระบอบประชาธิปไตย และทำให้การเมืองถูกมองในลักษณะของการ เล่นสภปรกและหักหลัง

ดังนั้นจึงควรมีการปรับปรุงกลุ่มพลังและกลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้ให้มีประโยชน์สูงสุดในทางการเมืองด้วยการที่กลุ่มพลังและกลุ่มผลประโยชน์ดังกล่าวจะต้องเข้าร่วมบทบาทในทางการเมืองด้วยความจริงใจโดยไม่ตกเป็นเครื่องมือของสถาบันใดสถาบันหนึ่ง แต่จะต้องเป็นผู้นำในการนำเสนอข้อเรียกร้องและความต้องการเข้าสู่ระบบ และแสดงบทบาทต่าง ๆ ด้วยความสุจริตยุติธรรมและมีความเป็นตัวของตัวเอง โดยจะต้องแสดงจุดยืนทางการเมืองให้แน่ชัดโดยมีพฤติกรรมในทางสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาระบบพรรคให้มีความเข้มแข็ง

๗. บุคคลในพรรคการเมืองจะต้องมีความจริงใจและเสียสละ มีตัวอย่างหลาย ๆ อย่างที่สังเกตเห็นในพรรคกิจสังคม ปัญหาอย่างหนึ่งของความระหองระแหงในพรรคก็คือความไม่ไว้ใจกันระหว่างบุคคลต่าง ๆ ในพรรค บุคคลที่รับภาระมากที่สุดในพรรคก็คือบุคคลที่จริงใจต่อพรรคและเข้าร่วมกิจกรรมของพรรคด้วยความเสียสละ แต่ก็ยังมีบุคคลบางคนในพรรคที่ใช้พรรค เป็นบันได

ขึ้นไป เพื่อไขว่คว้าแสวงหาผลประโยชน์หรือไม่ก็ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนเองทั้งในทาง การเมืองและในธุรกิจส่วนตัว การเข้ามาสู่พรรคโดยขาดความบริสุทธิ์ยุติธรรมดังกล่าว เป็น ภาระอย่างยิ่งของบุคคลที่มีความจริงใจต่อพรรคจะต้องแก้ไขหรือรับผิดชอบโดยตรงอยู่ในภาวะ จำยอม หรือยังไม่สามารถจะจับได้ค้ำหน้า เขาหรือไม่ก็ด้วย เหตุผลของความจำเป็นบางอย่าง มีบางคน เหมือนกันที่ทนความ เอาใจ เอาเปรียบความ เห็นแก่ได้ของบุคคลบางคน เหล่านี้ไม่ได้ จำต้องหักบทบาทของตนออกไปจากพรรคด้วยความอาลัยและเสียดายยิ่ง ถ้าปล่อยให้สภาพการณ์ เป็นอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ คนที่เข้ามาในพรรคด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรมก็จะเกิดความ เข้มระอา ลดบทบาทออกไปทีละ เล็กทีละน้อย จนในที่สุดพรรคการเมืองก็จะมีแค่ผู้ที่หวังในประโยชน์ส่วนตน มากกว่าผลประโยชน์ของพรรคอันหมายถึงประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนรวมด้วย

การมุ่ง เข้ามาสู่พรรคการเมืองของบุคคลบางคน เพื่อแสวงหาหรือรักษาประโยชน์ ส่วนตน เหล่านี้เป็นความหายนะอย่างยิ่งในพรรคการเมือง เพราะ เมื่อพรรคการเมืองนั้นไม่สามารถ เชื่อ ประโยชน์ให้คนได้แล้ว บุคคลนั้นก็จะมีผลออกไป อย่างไม่แยแสโดยบิดความผิดให้กับความอ่อนแอ ของพรรคที่ตน เป็นผู้วางระเบิดไว้ พฤติกรรมของบุคคล เหล่านี้สังเกต เห็นได้จากการมีความสัมพันธ์ กับชี้นำทางการเมืองหลายฝ่าย การร่วมกิจกรรมของพรรคอย่างลับ ๆ ล่อ ๆ หรือมีความลังเล ที่จะผูกมัดตนเองกับตำแหน่งต่าง ๆ ในพรรค ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบุคลิกที่ขาดความจริงใจต่อพรรค

บุคคลบางคนที่พรรคส่งเสริม ให้ไปมีอำนาจวาสนาได้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองก็จะมี พฤติกรรมที่เห็นแก่ได้ ขาดความรับผิดชอบต่อพรรค บางทีการที่บุคคล เหล่านี้ไม่ เชื่อ เพื่อต่อคนในพรรค อาจจะเป็นด้วยเกรงว่าคนอื่น ๆ จะเข้ามารู้เห็นพฤติกรรมอันไม่ชอบมาพากลเหล่านี้ อันจะทำให้ ฐานะของตนเองสั่นคลอน การ เป็นอยู่ของบุคคล เช่นว่านี่จึงมีลักษณะปิดกั้นตนเองไม่ให้คนอื่นได้ล่วงรู้ เพื่อที่จะให้ผลประโยชน์ต่าง ๆ ตกเป็นของตนเองฝ่ายเดียว การรับผิดชอบต่อพรรคไม่ใช่ว่าจะต้อง มาแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่พรรค เพราะ เป็นเรื่องน่าอับอายที่จะนำความแปด เบื้อน เหล่านี้มา ทำให้ภาพจน์ของพรรคมัวหมองตามไปด้วย แต่ความรับผิดชอบต่อพรรคจะแสดงได้โดยการดำเนินการต่าง ๆ ตามที่อำนาจและอิทธิพลในทางการเมืองที่ตนเองมีอยู่ในการสร้างสรรค์ความนิยม ให้แก่พรรคด้วย การดำเนินการนโยบายของพรรคให้สัมฤทธิ์ผล เพียงแค่นี้ก็จะถือได้ว่าบุคคลผู้นั้น ได้กระทำตน เพื่อพรรค อย่างเสียสละ และทำให้พรรคมีความ เข้มแข็งในทางการเมืองด้วยการสร้างความ เชื่อมั่นในระบบ พรรคให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน การใช้ฐานอำนาจจากตำแหน่งทางการเมือง เพื่อประโยชน์ส่วนตน นั้น เป็นสิ่งที่น่ารัง เกียจ เพราะ เป็น เรื่องผิดศีลธรรมในฐานะผู้ทรยศต่อประชาชน และหากความ เชื่อม เสีย ปรากฏขึ้นก็จะนำความหายนะมาสู่พรรคที่ตนสังกัดอยู่ ซึ่งจะทำให้บุคคลผู้นั้นอยู่ในฐานะผู้บ่อนทำลาย ประชาธิปไตยอีกด้วย

จึง เป็นสิ่งที่นักการเมืองทุกคนควรจะตระหนักถึงฐานะของตนเองว่ามีความสำคัญ
อย่างไรต่อพรรคและประเทศชาติ การแสดงพฤติกรรมอย่างสุจริต จริ่งใจ และมีความเสียสละ
เท่านั้นที่จะช่วยสรรสร้างประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติส่วนรวมและพัฒนาระบบพรรคให้เจริญมั่นคง
ได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะบางประการเกี่ยวกับประโยชน์ในทางประยุต์ของการวิจัย

"การต่อสู้ทางการเมืองของพรรคการเมืองไทย : ศึกษากรณีพรรคกิจสังคม" เป็น
เพียงข้อสรุปหนึ่งของการศึกษาเกี่ยวกับระบบการเมืองของไทย ซึ่งไม่ใช่การสิ้นสุดของข้อโต้แย้ง
เกี่ยวกับการต่อสู้ของพรรคการเมืองไทยทั้งหมด เพราะว่าข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์นี้อาจจะมีความ
ไม่สมบูรณ์หรือยังมีข้อแตกต่างกับข้อมูลในพรรคการเมืองอื่น ๆ อยู่หลาย ๆ ประการ ข้อสรุปที่ได้
จึงอาจจะไม่ครอบคลุมความเป็นจริงทั้งหมด อีกทั้งวิธีการในการนำเสนอข้อมูลและการวิเคราะห์
ของวิทยานิพนธ์นี้อาจจะมีความหละหลวมอยู่บ้าง ซึ่งอาจจะส่งผลให้ยังมีข้อบกพร่องบางประการ
เกี่ยวกับการศึกษาในเรื่องนี้ จึงเป็นหน้าที่ของผู้สนใจ ผู้เกี่ยวข้อง ที่จะทำการศึกษาเกี่ยวกับการ
เมืองไทยจะได้นำไปปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้การศึกษาเกี่ยวกับการเมืองของไทยมีความสมบูรณ์
และเห็นภาพที่กระจ่างชัดต่อความเข้าใจต่าง ๆ ในระบบการเมืองไทยดังกล่าวยิ่ง ๆ ขึ้นไป นั่นก็คือ
ประโยชน์ในทางประยุต์ของการวิจัยที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะอำนวยให้ อันได้แก่

1. ผู้สนใจอาจจะใช้ข้อสรุปของการศึกษานี้ไปศึกษาพรรคการเมืองอื่น ๆ ในระบบ
การเมืองไทยในเชิงเปรียบเทียบว่า การต่อสู้ทางการเมืองของพรรคการเมืองอื่น ๆ มีความ
คล้ายคลึงหรือแตกต่างจากการต่อสู้ทางการเมืองของพรรคกิจสังคมอย่างไรบ้างหรือไม่ ซึ่งอาจจะ
ใช้วิธีการศึกษาเช่นเดียวกันหรือปรับปรุงวิธีการขึ้นใหม่เพื่อให้นักศึกษามีความรัดกุมขึ้นก็ได้

2. การศึกษานี้เป็นการศึกษาอย่างกว้าง ๆ ครอบคลุมไปทุก ๆ ส่วนของการต่อสู้
ทางการเมืองของพรรคกิจสังคม ผู้สนใจที่จะศึกษาค้นต่อไปอาจจะพิจารณาเลือกเองส่วนใดส่วนหนึ่ง
ของการต่อสู้ทางการเมืองมาทำการศึกษาให้เฉพาะเจาะจงลึกซึ้งซึ่งต่อไปก็จะเป็นการตีพิมพ์ขึ้น เช่น
ประเด็นเกี่ยวกับผู้นำของพรรคกิจสังคม วิธีการดำเนินการทางการเมืองของพรรคกิจสังคม หรือ
โครงสร้างของพรรคกิจสังคม เหล่านี้เป็นต้น

3. การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงพรรณนา โดยอาศัยข้อมูลต่าง ๆ นำมาเรียบเรียง
เพื่ออธิบายถึงประเด็นต่าง ๆ ของการศึกษา ซึ่งถ้าจะมีการศึกษากันต่อไปน่าจะทำให้วิธีการศึกษา
มีการปรับเปลี่ยนไปในแนวทางการศึกษาเชิงประจักษ์ให้ข้อสรุปที่ได้มีความแน่นอนยิ่งขึ้น อย่างเช่น

การสรุปข้อเท็จจริงต่าง ๆ ด้วยตัวเลขหรือปริมาณต่าง ๆ ที่แน่ชัด มีการวัดข้อมูลเพื่อหาคำตอบ หรือแสดงคุณค่าของข้อสรุปต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลให้เห็นแนวโน้มของข้อสรุปที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

4. มีหลาย ๆ ประเด็นในวิทยานิพนธ์ที่น่าจะได้มีการศึกษาให้กว้างขวางออกไป ดังเช่น ปัญหาที่ว่าขนาดในสภากองพรรค เป็นอุปสรรคอันสำคัญต่อความเข้มแข็งของพรรคจริงหรือไม่ (หน้า 126) ซึ่งในความเป็นจริงตามทฤษฎีนั้น พรรคยังมีจำนวน ส.ส. ในสภามากเท่าไรก็น่าจะทำให้พรรคนั้นมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น แต่ปรากฏว่าพรรคการเมืองของไทย เช่น พรรคประชาธิปัตย์ ในปี 2519 และพรรคกิจสังคมกับพรรคชาติไทยในปี 2526 ซึ่งมี ส.ส. อยู่มาก แต่กลับมีแต่ความระส่ำระสาย มันเป็นเพราะเหตุใด และยังมีประเด็นที่น่าสนใจที่ควรจะศึกษาในรายละเอียดอีกมากจากข้อสรุปที่ได้จากวิทยานิพนธ์นี้ ควรที่ผู้สนใจจะศึกษาค้นคว้าทำความเข้าใจให้กระจ่างชัดต่อไป

5. การศึกษานี้จะเป็นประโยชน์ในการวิจัยอื่น ๆ ในแง่ของการใช้เป็นข้ออ้างอิง สำหรับการวิเคราะห์ ใช้เป็นตัวอย่างเพื่อประกอบข้ออธิบาย หรือเป็นข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อยืนยันหรือหาข้อสรุปในการศึกษาในเรื่องอื่น ๆ เกี่ยวกับการเมืองของไทยได้ตามแต่ผู้ศึกษาจะพิจารณาเห็นเหมาะสม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย